

doi:10.5559/di.20.4.14

COGNITIVE CAPITALISM AND ITS REFLECTIONS IN SOUTH-EASTERN EUROPE

Vladimir Cvijanović, Andrea Fumagalli, Carlo Vercelone (ur.)

Peter Lang Verlag; Frankfurt am Main, 2010.,
240 str.

Knjiga "Cognitive Capitalism and Its Reflections in South-Eastern Europe" ("Kognitivni kapitalizam i njegov utjecaj na Jugoistočnu Europu") vrlo je korisna s aspekta promišljanja razvitka modernoga kapitalizma i njegova utjecaja na Jugoistočnu Europu. Naime, globalna ekonomska kriza 2007. i 2008. godine te drugi val svjetske recesije – koji je potenciran dužničkom krizom eurozone u kolovozu 2011. – dovest će do "dvostruke recesije sa dva dna". Razmjeri krize kapitalizma veliki su, jer je globalna recesija zahvatila SAD i EU, dok se nazire usporavanje rasta NR Kine. Prema nekim makroekonomskim istraživanjima, može se očekivati globalna ekonomska kriza, veća od svjetske krize iz 1930-ih godina. Ukratko, za izlazak iz takve krize bit će nužna promjena paradigme, nove teorije društvenoga razvitka. Upravo zbog toga ovaj zbornik radova smatramo vrlo korisnim, jer daje naznake novoga modela društvenog i ekonomskog razvitka.

Kognitivni kapitalizam (KK), kao relativno zaokružen teoretski sustav, temelji se na novoj logici akumulacije kapitala, u kojem kognitivna i intelektualna dimenzija procesa rada ima važnu ulogu, nadomje-

štajući tako materijalni rad i ulaganja u fiksne fondove u središtu društvenoga procesa akumulacije kapitala. Teorija predviđa izrazito važnu ulogu znanja u društvenom razvoju zbog tehnološkoga napretka i znanstvenoga razvitka modernih društava. Zbornik analizira modalitete društvenih reformi u uvjetima strukturalne krize modernoga kapitalizma. Teoretske osnove možemo naći na dva područja: (1) Francuskoj školi regulacije te (2) teoriji dugih povijesnih ciklusa (francuskoga povjesničara Fernanda Braudela). Zbornik sadrži 11 radova 14 autora, prezentiranih u dva poglavlja, od kojih prvo poglavlje daje teoretske osnove kognitivnoga kapitalizma, a drugo je više aplikativnoga karaktera i bavi se primjenom ove teorije na Jugoistočnu Europu. No mi želimo izdvojiti ona istraživanja koja nam se čine važnima s aspekta razine teoretskoga diskursa i razvijenosti takovrsnih istraživanja modernoga kapitalizma u Hrvatskoj te u sklopu promišljanja rješenja za strukturnu krizu u Hrvatskoj. Andrea Fumagalli i Stefano Luca-relli u svojem zanimljivom istraživanju bave se kognitivnim kapitalizmom kao oblikom financijske ekonomije proizvodnje, odnosno analiziraju teoretske osnove kognitivnoga kapitalizma u sklopu monetarne teorije (proizvodnje). KK se zasniva na endogenoj teoriji novca, tzv. "teoriji monetarnoga ciklusa" (engleski "theory of monetary circuit") te, slobodno rečeno, na "stakeholderskom pristupu" ekonomiji (engleski, "shareholder sovereignty theory"). Prema teoriji monetarnoga ciklusa, dualni sustav kakav je postavio moderni neoliberalni kapitalizam – odvajanja financijskoga sektora od realnoga sektora nacionalnoga gospodarstva – znači izvor nestabilnosti sustava. Monetarna teorija cirkulacije, po svojem određenju, čini se postkeynzijskom (sa znatnim primjesama teorije Hymana Minskog), jer polazi od osnovne teze da "novac nije neutralan", tj. da monetarna politika – zbog brojnih rigidnosti u nacionalnim ekonomijama – može efikasno djelovati na upravljanje agregatnom

potražnjom (Keynes), ali i na agregatnu ponudu (proizvodnju). Teorija polazi od inherentne nestabilnosti financijskoga sustava (utjecaj Hymana Minskog i njegove teorije "inherentne nestabilnosti financijskog sustava") te se razmatraju novi oblici (endogenog) kreiranja novca u suvremenom tržišnom gospodarstvu. Financijalizacija gospodarstva, odnosno "financijska globalizacija", imaju velik utjecaj na odnose ponude i potražnje u modernim tržišnim ekonomijama. Aktualna financijska kriza, s prelijevanjem dužničke krize iz eurozone (primarno, iz Italije) na Hrvatsku, mogli bi potaknuti znanstveni interes za proučavanje monetarne teorije cirkulacije, kao važnoga dijela teorije kognitivnoga kapitalizma. Autori govore kako – ako se želi izbjeći kriza potrošnje i manjak potražnje – deregulacija nadnica treba kompenzirati tzv. "wealth efekte" sustava primarno usmjerenog na profit. Stabilnost ekonomskoga sustava, po mišljenju spomenutih autora, ovisi o sklonosti investiranju i *wealth* efektima, koji se ostvaruju alokacijom profita. Ali uvijek postoji neizvjesnost i rizik nestabilnosti. Ovdje se vidi Keynesov utjecaj. Neizvjesnost prožima njegovo shvaćanje ekonomike. Neizvjesnost izravno utječe na djelovanje slobodnoga tržišta i postaje važna u sagledavanju poslovnih ciklusa, kao našeg uvida u budućnost. Ekonomska politika tako postaje "upravljanje neizvjesnošću". Da završimo, ova teorija i rad spomenutih autora izvrsno se uklapaju u racionalna znanstvena objašnjenja aktualne globalne ekonomske i financijske krize te predstavlja potencijalno područje za daljnja istraživanja monetarnih ekonomista. Matko Meštrović u svojem radu bavi se vrijednostima i povijesnim determi-

nantama društvenoga razvoja. Meštrović je proučio radove japanskoga filozofa Kojina Karatanija, pripadnika škole tzv. "neokantovskog postmarksizma", koji se bave odnosom društvenih vrijednosti, procesom proizvodnje i stvaranja viška vrijednosti te ulogom ljudskoga kapitala u procesu društvene reprodukcije. Meštrović navodi da ono društvo koje jednako cijeni ljudski kapital, kao financijski kapital, radi u najboljem interesu cijeloga društva. Cosma Orsi pak kao (bivši?) pripadnik škole "radikalne političke ekonomije" (sinkretizam Marxa, Schumpetera i Keynesa) istražuje društvene i ekonomske procese s aspekta nove "političke ekonomije slobode", čije obrise iznosi u ovom zborniku. Orsi obrazlaže osnovne elemente postfordizma i političke ekonomije slobode, kao sustava izostanka stanovitih oblika prisile u industrijskim odnosima proizvodnje. Predlaže novi pristup u sklopu tzv. "političke ekonomije reciprociteta", tj. uspostavu pravednijega društvenog sustava. Naime, u okviru kognitivnoga kapitalizma, autor konstatira da je većina stanovništva pod dominacijom i represijom male skupine "ekonomske elite", što suzuje prostor ekonomske emancipacije. Politička ekonomija reciprociteta, prvo, zalaže se za veću autonomiju pojedinca, ne samo u političkoj participaciji u okviru demokratskih političkih institucija nego i u ekonomskom i društvenom procesu; drugo, zalaže se za redistribuciju moći i resursa, koja mora omogućiti zaštitu svih osoba u društvenoj zajednici od raznih oblika ekonomske dominacije i represije moćne manjine. Zato Orsi predlaže "partnersku državu", koja je angažirana na maksimizaciji općega dobra svih građana te države i posebice zanimljivo, na osiguranju minimalne egzistencijalne ekonomske sigurnosti, i to osiguranjem tzv. "univerzalnog prihoda" (engleski: "universal basic income", UBI). Prema našem mišljenju, radi se o specifičnom određenju "partnerske države" kao "socijalne države", "države blagostanja", koja bi – osim povećanja participativne demokracije – morala osigurati i minimalna e-

konomska prava i socijalnu zaštitu, koji su ugroženi zbog krize, neoliberalne doktrine "minimalne države" i negativnog utjecaja "tranzicijskih oligarhija". Carlos Prieto del Ocampo govori o klasnoj borbi u modernim kapitalističkim državama. Autor pravilno navodi da politička autonomija progresivnih pokreta zahtijeva inovativni pristup s novim političkim djelovanjem: (1) nove inovativne teorije analize kapitalizma, kao epistemološki prekid s postojećim teorijama, (2) originalni teoretski doprinos teoriji proizvodnje, (3) inovativne oblike konceptualizacije struktura klasa u modernim kapitalističkim društvima. Nužna je politička praksa, nova vrsta političkoga djelovanja koje će povezati sferu rada s postojećim strukturama moći i stabilizirati konflikt koji se ostvaruje kroz stranačke političke sustave i oblike državnih i nadnacionalnih institucija (EU?). Ocampo zaključuje da "klasna borba djeluje na destrukuiranje dinamike reprodukcije sustava", odnosno autor konstatira da moderni oblici klasne borbe mogu djelovati na nove oblike društvenih struktura, što je njihov krajnji cilj. Nadica Jovanovska i Natalija Nikolovska govore o konvergentnim/divergentnim kretanjima u razvitku kapitalizma, odnosno o kompeticiji između raznih oblika kapitalizma, ali i o nužnosti divergencije u odnosu na model kapitalizma koji nam je bio prenesen iz SAD-a. Autorice uspostavljanju stanovite razlike između anglo-američkoga i europskoga tipa kapitalizma, ali s obzirom na to da je rad pisan prije krize 2011. godine, jasno je da su na djelu naznake divergentnih kretanja i da se sada postavlja imperativ promjene europskoga modela kapitalizma, koji je u krizi. Pasquale Tridico u svojem radu bavi se područjem imovinskih nejednakosti, siroma-

štva i ekonomskoga rasta. Autor upozorava na rast siromaštva i ekonomskih nejednakosti čak i u uvjetima ekonomskoga rasta, prije krize 2008. i 2011., te na potrebu tzv. "holističke države", koja mora djelovati na smanjivanju siromaštva kroz povećana ulaganja u obrazovanje i zdravstvo. Siniša Kušić bavi se tranzicijom u Jugoistočnoj Europi i privatizacijom. Neoliberalnu agendu u ekonomskim reformama nametnuo je MMF. Netransparentne privatizacije (insiderska privatizacija, dezinvestiranje kompanija prodajom imovine nakon privatizacije, tzv. "asset stripping" praksa bila je pravilo, izostanak direktnih ulaganja itd.) dovele su u Jugoistočnoj Europi do formiranja modela "ortačkoga kapitalizma" (iako, takav model kapitalizma bolje bi bilo nazvati "kleptokapitalizmom", kako je to rekao Tony Judt) i malih, ali ekonomski i politički dominantnih, političkih elita, koje u stvarnosti djeluju kao tranzicijske oligarhije (o tome je zanimljive radove pisao i američki ekonomist Simon Johnson, bivši glavni ekonomist MMF-a). Autor svoj optimizam za društvene i ekonomske reforme u zemljama Jugoistočne Europe nalazi u europskim integrativnim procesima, jer smatra da bi se modeli kapitalizma mogli popraviti pod utjecajem EU-a. Zaključno, kognitivni kapitalizam može se smatrati korisnim teoretskim doprinosom analizi modernih oblika kapitalizma, koji je evoluirao od industrijskoga i fordističkog oblika kapitalizma u kognitivni i postfordistički kapitalizam, s promijenjenom ulogom znanja i novim oblicima rascjepa društva po klasnim podjelama, kao jedna od mogućih osnova za promišljanje novih društvenih struktura i za društvene reforme, te kreiranje novih ekonomskih politika u zemljama Jugoistočne Europe. Zbog toga smatramo ovaj zbornik korisnim znanstvenim doprinosom promišljanju hrvatskih teoretičara u osmišljavanju društvenih i ekonomskih reformi koje predstoje Hrvatskoj, ali i ostalim zemljama Jugoistočne Europe i EU-a, posebice u kontekstu krize sadašnjih društvenih, političkih i ekonomskih struktura.

Dubravko Radošević